

ЕКОЦИД ЯК МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Мельник П. В.

*кандидат юридичних наук, доцент, докторант,
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна*

Термін «екоцид» (ecocide) складається з грецького **oikos** – дім, житло, середовище проживання та **cide** – убивати. Вбачається, що вперше даний термін був використаний американським біологом Артуром Галстоном у 1970 році на Конференції з питань війни та національної відповідальності у Вашингтоні [1, с. 6]. Згодом у 1972 році Прем'єр-міністр Швеції Улоф Пальме у своїй вступній промові, виступаючи на Конференції ООН з проблем навколишнього середовища в Стокгольмі, прямо назвав війну у В'єтнамі екоцидом [2]. Стокгольмська конференція вперше зосередила увагу міжнародної спільноти на екологічних проблемах пов'язаних із деградацією довкілля та транскордонним забрудненням. У 1973 році професор Річард Фальк підготував проєкт Міжнародної конвенції про екоцид, обґрунтувавши необхідність нового міжнародно-правового інструменту для боротьби з екологічними злочинами. Р. Фальк зосередив увагу переважно на екоциді як умисному воєнному злочині [3].

Історично існувало кілька невдалих спроб криміналізувати екоцид. У 1985 році спеціальний доповідач ООН Бенджамін Вітaker закликав до включення екоциду у визначення геноциду [1, с. 6]. У 1980-х роках Комісія міжнародного права ООН розглядала можливість включення екологічних злочинів до проєкту Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства, який згодом трансформувався у Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут), прийнятий у 1998 році та чинний із 1 липня 2002 року. Екоцид не було включено до міжнародних злочинів, передбачених Римським статутом.

Хоча Римський статут не має мандату щодо екоциду, проте серед воєнних злочинів у п. b (iv) ч. 2 ст. 8 передбачено відповідальність за умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою [4]. Дане діяння розглядається як серйозне порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних

конфліктах у встановлених рамках міжнародного права. Відповідно до цієї норми Римського статуту кримінально караним діянням проти довкілля є умисний напад з усвідомленням того, що такий напад заподіє масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою.

Встановлення високого порогу щодо визначення шкоди природному середовищу (масштабна, довготривала та серйозна шкода) у Римському статуті створює перешкоди для застосування цієї міжнародної кримінально-правової норми.

Масштабність, довготривалість та серйозність як обов'язкові ознаки шкоди природному середовищу, крім п. b (iv) ч. 2 ст. 8 Римського статуту, також закріплені у ст. 35 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. та преамбулі Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, від 10 жовтня 1980 р.

Слід відмітити, що ст. 1 Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля (Конвенція ENMOD) від 10 грудня 1976 року, зобов'язує не вдаватися до воєнного чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, у вигляді способів руйнування, завдання збитків або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці [5]. Використання в даному випадку при визначні ознак негативних наслідків для довкілля сполучника «або» значно розширює сферу застосування цієї норми. Особливістю даної Конвенції є також те, що у ній використовується термін «environment» (довкілля), а у Додатковому протоколі I 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року, Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, від 10 жовтня 1980 р та Римському статуті – термін «natural environment» (природне середовище).

Шкода довкіллю у Римському статуті іноді може розглядатися у злочинах проти людяності (ст. 7) або геноциді (ст. 6), особливо коли навмисне знищення природних ресурсів призводить до примусового переміщення або втрати засобів для існування. У 2016 році МКС не розширюючи свою юрисдикцію заявив, що справи про знищення довкілля та захоплення земель оцінюватиме як злочини проти людяності, у ширшому контексті. У п.41 Програмного документу МКС від 15.09.2016 р. щодо відбору справ та визначення пріоритетів

зазначається, що Офіс прокурора приділятиме особливу увагу розслідуванню злочинів, передбачених Римським статутом, які вчиняються шляхом або мають наслідком, зокрема, руйнування довкілля, незаконної експлуатації природних ресурсів або захоплення земель [6].

Питання криміналізації екоциду у міжнародному кримінальному праві активізувалося у 2019 році, коли кілька невеликих острівних держав, включаючи Республіку Вануату в Тихому океані та Мальдівські острови в Індійському океані, закликали до розгляду злочину екоциду на щорічній асамблеї держав-учасниць МКС. Підтримали ідею визнання екоциду міжнародним злочином також Франція, Бельгія, Ватикан та інші країни [7].

У грудні 2020 року Stop Ecocide Foundation організувала Незалежна експертна група з юридичного визначення екоциду у складі дванадцять юристів із різних країн світу під головуванням британського адвоката, професора Філіпа Сендса та юристки ООН, колишньої прокурорки Сенегалу Діор Фолл Соу. До складу цієї групи також входив колишній суддя МКС Туілома Нероні Слейд. У червні 2021 року Незалежна експертна група запропонували включити до Римського статуту визначення екоциду як протиправні або безглузді діяння, вчинені з усвідомленням того, що існує значна ймовірність заподіяння цими діями серйозної та широкомасштабної або довготривалої шкоди довкіллю [1]. Безглузді діяння – це дії або/та бездіяльність, які умисно завдають або необережно ігнорують шкоду, яка буде явно надмірною у співвідношенні з очікуваними соціальними та економічними вигодами; **серйозна шкода** означає шкоду, яка включає істотні негативні зміни, пошкодження чи шкоду будь-якому елементу довкілля, включаючи тяжкі наслідки для життєдіяльності людини або шкоду природнім, культурним чи економічним ресурсам; масштабна шкода – шкода, яка виходить за межі обмеженої географічної території, перетинає державні кордони або завдається цілій екосистемі чи виду, або ж великій кількості людей; довготривала шкода означає шкоду, яка є незворотною або такою, що не може бути усунута шляхом природного відновлення упродовж розумного періоду часу [1]. У запропонованому визначенні екоциду використано без прикметника «natural» термін «environment», який включає Землю, її біосферу, кріосферу, літосферу, гідросферу та атмосферу, а також космічний простір. Відповідно до даного визначення екоциду кримінальна відповідальність може наступати незалежно від настання небезпечних наслідків у вигляді шкоди довкіллю, достатньо усвідомлення значної ймовірності її заподіяння, тобто створення небезпеки.

Запропоноване Незалежною експертною групою визначення екоциду є досить вдалим, воно базується на поняттях, використаних у інших статтях Римського статуту. Дискусійність викликає можливість вчинення

екоциду з необережності. Відповідно до ст. 30 Римського статуту міжнародні злочини вчиняються умисно (прямий або не прямий умисел), якщо інше не передбачено у статтях Римського статуту. Якщо проаналізувати злочини, передбачені Римським статутом, то майже усі злочини відповідають вимогам статті 30, крім випадків, передбачених ст. 28 щодо начальників і військових командирів. З огляду на це запропонований злочин екоциду буде значно вирізнятися за формою вини від інших міжнародних злочинів. У зв'язку з цим це може створити додаткові перешкоди для його прийняття.

У 2024 році Офіс прокурора МКС опублікував Програмний документ [8], у якому викладено стратегії розслідування екологічних злочинів за допомогою також п. d ч.1 ст.7 Римського статуту, який криміналізує депортацію або насильницьке переміщення населення. Це означає, що руйнування будинків або забруднення природного середовища, яке змушує громади залишати своє місце проживання, може бути екологічним злочином і потенційно актом екоциду, що порушує положення цієї статті Римського статуту. Відповідно ми бачимо зусилля Офісу прокурора МКС подолати обмежений захист довкілля, передбачений п. b(iv) ч. 2 ст. 8 Римського статуту, які демонструють нагальну потребу в реформі.

Отже, Римським статутом МКС не передбачено відповідальність за екоцид. Злочин проти природного середовища під час міжнародних збройних конфліктів, передбачений п. b(iv) ч. 2 ст. 8 Римського статуту, не забезпечує належної міжнародної кримінальної відповідальності за шкоду, заподіяну природному середовищу. До того ж, у зв'язку з надто високими пороговими критеріями визначення шкоди, заподіяної природному середовищу, притягнення до кримінальної відповідальності за п. b(iv) ч. 2 ст. 8 Римського статуту не знаходить практичного застосування. Криміналізація міжнародного злочину екоциду є складним процесом. Зростаюча увага, яку він отримує, сигналізує про гостру потребу в екологічній трансформації міжнародного кримінального права.

Література

1. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide. Commentary and core text, June 2021. URL: <https://www.stopecocide.earth/s/SEFoundationCommentaryandcoretext2025-kbee.pdf> (дата звернення: 24.09.2025).
2. Tord Björk. The emergence of popular participation in world politics: *United Nations Conference on Human Environment* 1972, Department of Political Science, University of Stockholm. URL: <http://www.folkrorelser.org/johannesburg/stockholm72.pdf> (дата звернення: 24.09.2025).

3. Falk Richard A. Environmental Warfare and Ecocide – Facts, Appraisal, and Proposals. *Bulletin of Peace Proposals*. 1973. Vol. 4, №. 1. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø. Pp.80–96.

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 24.09.2025).

5. Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques, 10 December 1976: General Assembly of the United Nations. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVI-1&chapter=26&clang=_en (дата звернення: 24.09.2025).

6. Policy paper on case selection and prioritisation 15 September 2016.: The Office of the Prosecutor ICC. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/policy-paper-case-selection-and-prioritisation> (дата звернення: 24.09.2025).

7. Owen Bowcott. International lawyers draft plan to criminalise ecosystem destruction. *The Guardian*, 30 Nov 2020. URL: <https://www.theguardian.com/law/2020/nov/30/international-lawyers-draft-plan-to-criminalise-ecosystem-destruction> (дата звернення: 24.09.2025).

8. Draft policy on environmental crimes under the Rome Statute, 18 December 2024. The Office of the Prosecutor ICC. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-12/2024-12-18-OTP-Policy-Environmental-Crime.pdf> (дата звернення: 24.09.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-32>

ДИСТАНЦІЙНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Островська В. В.

студентка магістратури,

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Запровадження воєнного стану на території України вплинуло абсолютно на всі сфери життя сучасної людини, юриспруденція не стала винятком. Війна додала нових викликів і для сучасного кримінального процесу: ускладнення збирання доказів, збільшення кількості кримінальних правопорушень, неможливість проведення судових засідань через оголошену повітряну тривогу або обстріли, загроза життю та здоров'ю